

ICOMOS-NL, *position paper* Gedeeld Erfgoed

Focusgroep Gedeeld Erfgoed

Versie: 2.0 d.d. 31-05-2019 [MDG/DKO, Reviews EDH/FKT/APT/TVR/JVR/HTD]

Status: eindconcept, na lezing en instemming bestuur (Review JBM namens bestuur ICOMOS-NL)

Aanleiding

Gedeeld erfgoed (internationaal: shared heritage) is erfgoed dat voor meerdere landen en gemeenschappen van betekenis is en een gedeeld verleden kenmerkt. Het is vaak gerelateerd aan het (koloniale) handelsverleden en/of migratie. Gedeeld erfgoed is een onderwerp dat al enkele decennia in de belangstelling staat en waar een aantal (erfgoed)instellingen (w.o. Nationaal Archief, RCE, DutchCulture, de Nederlandse ambassades in prioriteitslanden, musea) actief mee bezig zijn. Ook de leden van ICOMOS-NL hebben zich in een ledenpeiling in 2017 geïnteresseerd getoond in het onderwerp en om die reden heeft het bestuur van ICOMOS-NL in 2018 een Gedeeld Erfgoed focusgroep opgezet, dóór en vóór ICOMOS-leden.

Achtergrond Gedeeld Erfgoed beleid

Gedeeld erfgoed is vanaf de jaren negentig van de vorige eeuw langzaam een begrip geworden nadat een aantal politici zich voor dit erfgoed hebben ingezet. MinBuZa en MinOCW initieerden het Gedeeld Cultureel Erfgoed-programma om er in eerste instantie voor te zorgen dat gedeeld erfgoed behouden werd, maar ook om meer mensen bekend te maken met dit erfgoed. In de afgelopen decennia hebben het Nationaal Archief en de RCE (maar ook andere partijen) gewerkt met de zogenaamde prioriteitslanden; landen die door de rijksoverheid zijn geselecteerd om de samenwerking ten aanzien van gedeeld erfgoed mee op te zetten. Er zijn veel missies geweest naar deze landen, vaak gekoppeld met ontvangsten in Nederland. Voorts zijn er veel activiteiten opgezet ter plaatse: digitaliseringstrajecten in Indonesië, Zuid-Afrika, Sri Lanka, India en de Verenigde Staten, wrakken-exploratie en management in Australië en Brazilië, forten restauratie en revitalisatie in Sri Lanka en Brazilië, et cetera.

De focusgroep juicht deze mooie resultaten en sterke institutionele samenwerking toe en benadrukt dat zij gelet op de aard van de organisatie hier niet direct zelf aan zal kunnen bijdragen. Wat zij wel beoogt is de interesse van de ICOMOS-leden voor gedeeld erfgoed te voeden en de bestaande kennis bij leden uit te breiden en effectief in te zetten. Complementariteit en meerwaarde wordt verder gezocht in het identificeren van niches in de prioriteiten van het Gedeeld Erfgoed-beleid, *so far*.

De focus van ICOMOS-NL

De focus van de rijksoverheid ligt tot nu toe vooral op de geselecteerde prioriteitslanden. De focusgroep Gedeeld Erfgoed van ICOMOS-NL wil zich daar niet toe beperken, maar zich richten op *alle* landen waarmee er een gemeenschappelijk verleden bestaat. Ook staat ICOMOS-NL een brede benadering van gedeeld erfgoed voor. Het gaat hierbij niet alleen om het gebouwde (bovengrondse)

erfgoed, maar ook om (maritieme) archeologie, cultuurlandschap (stad en platteland), materiële cultuur, mobiel erfgoed, immaterieel erfgoed (taal, muziek en tradities). Bovendien wil de focusgroep zich ook richten op de wederkerigheid en verwevenheid en het toekomstbestendig maken hiervan in de *eigen omgeving*. Wat heeft het gedeelde verleden aan sporen achtergelaten in onze dagelijkse leefomgeving? Denk aan het Indische verleden van Den Haag, de havens van Amsterdam en Rotterdam, maar ook de Molukse wijken verspreid over het land. En als we uitzoomen naar Europa: wat is het beleid van de andere voormalig koloniserende landen om ons heen? Is Nederland uniek met zijn Gedeeld Erfgoed-beleid? Meer concreet identificeren wij een aantal 'niches' die wij meer belicht, onderzocht en bediscussieerd zouden willen zien. ICOMOS-NL kan hiertoe als aanjager fungeren:

1 Gedeeld Erfgoed in de niet-prioriteitslanden

Het Nederlands internationaal cultuurbeleid richt zich specifiek op een tiental landen: Australië, Brazilië, India, Indonesië, Japan, Rusland, Sri Lanka, Suriname, de Verenigde Staten en Zuid-Afrika. Buiten deze zogeheten prioriteitslanden zijn er in veel meer landen Nederlandse sporen te vinden, van België tot Myanmar en van Taiwan tot Trinidad & Tobago. ICOMOS-NL zal zich inzetten om ook het gedeelde erfgoed van deze niet-prioriteitslanden op de kaart te zetten. Bijzondere aandacht zal hierbij ook uitgaan naar het erfgoed in het Caribische deel van het Koninkrijk, de landen Aruba, Curaçao en Sint-Maarten, en de overzeese gemeenten Bonaire, Saba en Sint-Eustatius. In veel beleidsstukken t.a.v. gedeeld erfgoed worden deze eilanden uitgesloten omdat ze officieel deel van het Koninkrijk uitmaken. Echter, veel van de vraagstukken ten aanzien van instandhouding, presentatie en valorisatie van erfgoed, met alle historische gevoeligheden die hierbij een rol spelen zoals het slavernijverleden, spelen ook hier.

2 Europees beleid t.a.v. Gedeeld Erfgoed ("Europe sharing heritage?")

Hoe gaan andere voormalig koloniserende Europese landen (België, Denemarken, Duitsland, Engeland, Frankrijk, Italië, Portugal, Spanje en Zweden) met gedeeld erfgoed om? Het in kaart brengen van eventueel beleid hierop zou een eerste stap kunnen zijn voor een Europa-brede discussie over gedeeld erfgoed. Hoe gaan de voormalige kolonistoren bijvoorbeeld om met gelaagdheid in het gedeeld erfgoed; verschillende Europese landen hebben elkaar opgevolgd als koloniale macht dit heeft zijn sporen nagelaten. Een voorbeeld is de stad Kochi in India. Deze stad is circa 150 jaar Portugees geweest, daarna 150 jaar Nederlands en daarna nog 150 jaar Brits. Ook Sri Lanka en Guyana kennen een dergelijke temporele gelaagdheid wat betreft de koloniale geschiedenis. Daarnaast zijn er eilanden die jarenlang door twee koloniale machten werden verdeeld en zich onder invloed van de respectievelijke machten zeer verschillend hebben ontwikkeld. Denk daarbij bijvoorbeeld aan Hispaniola (Frans en Spaans), Timor (Nederlands en Portugees), maar ook aan Spitsbergen (Noors en Russisch). Als het gaat om behoud en ontwikkeling van gedeeld erfgoed zou een dialoog tussen alle betrokken partijen en het bundelen van krachten wellicht zinvol zijn. De omgang met gedeeld erfgoed door andere landen zou ons wellicht ook een spiegel voor kunnen houden en dingen kunnen leren. Of andersom: Zijn er *best practices* en *lessons learned* na ruim 20 jaar Nederlandse Gedeeld Erfgoed-beleid?

Binnen het Europees beleid t.a.v. Gedeeld Erfgoed hebben koloniale collecties van westerse musea onze speciale belangstelling. Veel Europese musea bezitten objecten uit de voormalige koloniale gebieden, maar verschillende collectie-onderdelen zijn onder dubieuze omstandigheden in deze musea beland. Een deel hiervan valt mogelijk zelfs te categoriseren als 'roofkunst'. Soms is het juridisch onduidelijk wie de rechtmatige eigenaar is, en zeker als het artefacten betreft die (deels) bestaan uit menselijke resten liggen de zaken erg gevoelig. 3D-technologie wordt soms ingezet om aan de vraag uit de landen van oorsprong tegemoet te komen. Het teruggave-beleid van musea is internationaal

actueel, waarbij valt op te merken dat de discussie in Nederland tot nu toe vooral achter gesloten deuren heeft plaatsgevonden. Het Museum voor Volkenkunde (Leiden) heeft in Nederland een leidende positie ingenomen voor wat betreft het teruggave-beleid. Internationaal gezien vervult met name Frankrijk een voortrekkersrol. De focusgroep hoopt meer inzicht te verwerven in de rationale en methode achter het teruggavebeleid in de verschillende Europese landen.

3 Gedeeld erfgoed in eigen land: wederzijdse beïnvloeding en verwevenheid

Naast de genoemde koloniale collecties is het de vraag of we ons wel bewust zijn van het vele andere materieel en immaterieel erfgoed dat vanuit de landen waarmee wij een gedeelde geschiedenis hebben, in Nederland is gekomen. Denk bijvoorbeeld aan taal, eten, gebruiken, toponymie (bv. Afrikaner-, Indische- en Russische buurten), bedrijven (zoals Vlisco Helmond), nog afgezien van de in Nederland gevestigde gemeenschappen uit de voormalig gekoloniseerde landen. Ook in architectuur en wooncultuur toont zich de verwevenheid van erfgoed in ons land met de landen waarmee wij een gedeelde geschiedenis hebben en de wijze waarop deze gebouwen en hun interieurs de relatie met de overzeese gebieden uitdrukken. Voorbeelden zijn de gebouwen van de handelmaatschappijen in Amsterdam rond 1900 en het Tropeninstituut.

4 'Academisch gedeeld erfgoed'

Het laatste thema betreft 'academisch gedeeld erfgoed', ofwel de verwevenheid die ontstaat door langdurig en intensief wetenschappelijk onderzoek in andere landen, met name voormalig koloniën. Denk daarbij aan meerjarige archeologische opgravingen en instituten in voormalig koloniën, recent het Nexus 1492 project, maar ook aan de expeditie van het Koninklijk Aardrijkskundig Genootschap (KNAG) naar (voormalig Nederlands) Nieuw-Guinea. Botten meegenomen van opgravingen liggen als stille getuigen in steriele labs, er zijn kaarten die zijn gemaakt naar aanleiding van wetenschappelijke expeditie en de universiteiten bezitten evenals musea collecties die hun oorsprong vinden in voormalig koloniën. Hebben we wel goed overzicht van wat er allemaal is aan academisch gedeeld erfgoed? Beschouwen universiteiten dit ook als 'gedeeld erfgoed', ervaren ze een gedeelde verantwoordelijkheid en is er ook beleid op?

5 Gedeeld (multinationaal) erfgoed

Veel erfgoed beperkt zich niet tot twee of drie landen, maar strekt zich uit over meerdere landen, regio's of continenten. Verbindende verhaallijnen van ontdekkingsreizen, handelsstromen, migratiebewegingen, technische innovaties of intellectueel erfgoed zijn hiervan goede voorbeelden. Alleen al het thema van handelsstromen of "commodity chains", is zeer relevant; producten als koffie, suiker en cacao, maar ook thee, specerijen, opium, tabak, rubber, olie en zout zijn mondiaal van grote invloed geweest op landschappen en erfgoed. Veel van wat we in Nederland als 'Nederlands erfgoed' beschouwen, heeft op z'n minst een Europese of zelfs mondiale achtergrond. Een bijzondere vorm van een commodity chain is de handel, respectievelijk werving en transport van arbeiders, zowel onvrijwillig (tot slaaf gemaakten) als vrijwillig (contractarbeiders). Het UNESCO-project "Route des Esclaves" heeft in 1994 in Benin verschillende plekken van de slavenhandel aan elkaar gekoppeld, maar dit kent nog geen precedent op regionale of internationale schaal.

Activiteitenprogramma

De Focusgroep zal zich vooral inzetten op eenvoudig te organiseren activiteiten die naast de bestaande lezingen van ICOMOS-NL georganiseerd zullen worden. Deze activiteiten kunnen bijdragen aan het algehele kennisniveau van de leden, mogelijkheden scheppen voor (aanvullend) onderzoek, de discussie binnen de community op gang brengen en mogelijk zelfs (inter)nationaal agenderend zijn.

Idealiter zal ICOMOS-NL naast de reguliere lezingen jaarlijks drie activiteiten organiseren. Het gaat de Focusgroep dan om de volgende activiteiten:

- lezingen met debat (los van de bestaande lezingenavonden);
- excursies;
- overige activiteiten (studiedagen, werkbezoeken, initiëren onderzoek of aanvragen schrijven, gezamenlijke artikels/publicaties etc.).

De Focusgroep wil een beroep doen op de aanwezige kennis bij de ICOMOS-leden en een podium bieden aan hen. We zouden daartoe graag toegang krijgen tot de informatie over de leden (idealiter zou de website van ICOMOS toegang bieden tot de aanwezige kennis bij leden!). Dit leidt er hopelijk uiteindelijk toe dat méér ICOMOS-leden worden aangesproken op hun kennis voor onderzoek en andere opdrachten in binnen- en buitenland.

Voorts zal de Focusgroep trachten aan te haken bij bestaande en komende initiatieven (sturen vertegenwoordiging, organiseren van een sessie), zoals bij het Gedeeld Erfgoed themajaar van ICOMOS internationaal (Australië 2020), de tweejaarlijkse Vlaams-Nederlands Contactdag van ICOMOS-NL en ICOMOS-Vlaanderen-Brussel (2021) en activiteiten van de ICOMOS Scientific Committee Shared Heritage.

Voorlopige planning 2019-2020

2019

- Excursie: Koninklijk Museum voor Midden-Afrika in Tervuren. Onlangs heringericht, maar er is nog veel kritiek. Deelnemers krijgen een aantal vragen mee, waarbij na afloop gediscussieerd kan worden over de bevindingen (september 2019?);
- Lezing/debat: bijvoorbeeld omgang met gedeeld erfgoed in België en Frankrijk (november 2019?).

2020

- Excursie: nader te bepalen (bv. slavernijwandeling, architectuurwandeling, bezoek evenement);
- Lezing/debat: nader te bepalen (bv. gedeeld erfgoed bij de Universiteit Leiden en de UvA);
- Overig: vertegenwoordiging op ICOMOS-GA2020.

Appendix bij position paper

Secretariaat

Het LDE Centre for Global Heritage and Development heeft aangeboden het secretariaat te vormen van de Focusgroep. Er is een vergaderplaats, werkplekken en ruimte voor lezingen. Student trainees kunnen meehelpen in de organisatie en het Centre kan indien nodig een bescheiden matching leveren (mits LDE-belang wordt gediend, d.w.z. dat de activiteit ook open staat voor leden van het Centre). De verwachting is dat deze samenwerking ook de kruisbestuiving tussen LDE en ICOMOS zal bevorderen. Immers het CGHD organiseert reeds veel activiteiten die interessant zouden kunnen zijn voor ICOMOS-leden (summer schools, colloquia, tentoonstellingen).

Verder uitvoerend vermogen dient gezocht te worden bij:

- a) De leden van ICOMOS-NL die worden uitgenodigd om bij te dragen aan de geïdentificeerde onderzoeksvelden en activiteiten.
- b) Het bestuur van ICOMOS-NL dat financiële middelen beschikbaar zal moeten stellen om e.e.a. mogelijk te maken.
- c) Samenwerking met verschillende partnerorganisaties zoals de RCE, het Nationaal Archief, DutchCulture, de Ministeries en de verschillende ambassades.

Budget

Voor de excursies, maar ook voor de andere te organiseren activiteiten zal er een beroep worden gedaan op het budget van ICOMOS-NL (bijvoorbeeld voor de huur van een bus, een rondleiding, een bijdrage aan reis- en verblijfkosten ten behoeve van een kleine vertegenwoordiging op nationale en internationale gremia). De Focusgroep zal op verzoek (jaarlijks) een begroting overleggen.

Leden Focusgroep Gedeeld Erfgoed

- Mara de Groot (Leiden, t.de.groot@arch.leidenuniv.nl, 06-81083251);
- Esther de Haan (Heemstede, esther.dehaan@erfgoednoordholland.nl, 06-50635748);
- Francis Kettenis (Voorburg, fhwkettenis@yahoo.com, 06-23979919);
- David Koren (Middelburg, david020koren@yahoo.co.uk, 06-55792554);
- Ankie Petersen (Utrecht, hello@ankiepetersen.com, 06-36519023);
- Jon van Rooijen (Brielle, j.van.rooijen@cultureelerfgoed.nl, 06-15879390);
- Thijs van Roon (Zaandam, tmvanroon@gmail.com, 06-34409651);
- Hasti Tarekat Dipowijoyo (Amsterdam, tarekathasti@yahoo.com, 06-51518947).